

THIMÁR ATTILA

Máskor – Máshogyan

Emlékezésre kötelez a 10. évforduló. Éppen 10 éve vettem át a főszerkesztői feladatokat, a számvetés időszerű és fontos, hiszen egy ekkora időszakasz már meghatározó egy lap életében. Természetesen a visszaemlékezés személyes, hiszen csupán az én élményeimet, benyomásaimat tükrözi, meglehet, mások más-ként élték meg ezeket az éveket.

Tíz év nagy idő, rendszerint így kezdik a szerkesztők. Ha más korszakokból kiválasztunk tíz évet, könnyen találunk olyat, amikor a kezdő- és végpont között igen nagy változás történt. Például 1826-ban éppen csak elkezdődött valamiféle szellemi összefogás a Széchenyi-féle alapítvány hatására a létrehozandó Tudós Társaság törvénybe iktatása érdekében, de még nem jelent meg nyomtatásban Kölcsey *Himnusza*, és még csak páran olvashatták a *Nemzeti hagyományokat*, Kölcseynek azt az esszéjét, amelyben máig hatóan megalapozta nemzeti identitásunk irodalmi kereteit. 1836-ban pedig már két reformországyűlés és Széchenyi fontos munkáinak megjelenése után, a polgári útra lépés elméleti módjainak tisztázása közepette, a nemzet költőjétől a *Szózat* jelenik meg, attól a szerzőtől, aki már az Akadémia tagja, sőt, a máig használatban lévő magyar helyesírási szabályzat első szövegét elkészítette.

Vajon kevésbé nagy a változás 2015–2025 között?

Nagyobb időtávlatból szemlélve könnyebb meglátni az alakulások összefüggéseit, s ennek következtében kiválasztani a szimbolikus eseményeket, dátumokat, viszont most még nem látjuk tisztán, hogy mi volt fontos 2015-ben, mi az, ami csak kezdeti jelenség volt, és mi az, ami olyan jellemző, domináns hatás, hogy nem tudunk kitérni előle. A közbeszédben forgó szimbolikus témákat erről az évtizedről könnyű sorolni: COVID19 világjárvány, gazdasági visszaesés és válság, ukrajnai háború. De ezek mellett nagyon sok folyamat zajlott még, amely meghatározza mindennapjaink sorát, a kultúra és azon belül az irodalom mozgásának összefüggéseit. Hiszen erre az évtizedre visszaemlékezhetünk úgy is, mint nagyon ismert, ikonikus szerzők halálának idejére, hogy csak párat soroljak fel véletlenszerűen a sajnós hosszú névsorból: Tandori Dezső, Térey János, Bertók László, Esterházy Péter, Jókai Anna, Oláh János, Szilágyi István, Moldova György, Kányádi Sándor. Olyan események is megtörténtek, mint a Nemzeti Alaptanterv irodalmi részének radikális átalakítása 2020-ban.

De az évtizedet leírhatjuk úgy is, mint a 2011 után fellendülni látszó gazdaság által megteremtett új kultúratámogatási lehetőségek optimista éveit a 2015–2021 közötti időszakban, majd az azt követő, egyre kisebb tervezési lehetőségeket adó nehéz helyzetet 2021 után.

Egy, az előbbiektől eltérő szempont, hogy ebben a tíz évben mennyit változott olvasási kultúránk, mennyit olvasási szokásaink. Ezek mentén mennyit változott az irodalom szerepe, helyzete a társadalmi kommunikáción belül, hogyan a megbecsültsége, rangja az évtized végére? A változás mindenféleképpen hatalmas, és elsősorban nem az olyan általánosító megállapítások mentén, hogy kevesebbet olvasnak ma az emberek, főként a fiatalok. Nem olyan summázatban, hogy az

irodalom folyamatosan veszít presztízséből. Leginkább azért, mert ilyen formában egyik állítás sem igaz.

Nem olvasunk kevesebb betűt, a fiatalok, gyerekek sem. Az sem igaz, hogy sokkal kevesebbet költenénk például könyvekre, olvasnivalóra. Viszont alapvetően megváltoztak az arányok, és ami ezen belül a legfontosabb, hogy más viszonylatokban változtak meg, mint amelyeket a korábbi irodalomszemlélet, irodalmi élet kialakított, magáénak tudott. Egy példát írok ennek magyarázatára. A korábbi elit és populáris irodalom két fogalma helyett sokkal inkább a valamilyen intézmény által összefogott, befolyásolt, másrészt a bármiféle (akár szakmai) ellenőrzés nélkül születő és felhasznált irodalomról beszélhetünk. Nem az a helyzet tehát, hogy az irodalom elbillent a populáris irányba, hanem hogy egészen más összefüggések (marketingelt népszerűség, lájkok, kattintásszámok) határozzák meg egyes művek, irányok, alkotók és alkotói csoportok helyzetét a népszerűségen, „populárison” belül. Egy irodalmi mű „ismertségi értékét” az határozza meg, hogy az online kommunikáció során milyen stratégiával népszerűsítik, és ez alapvetően független magának a műnek bármiféle önértékétől, akár esztétikai, akár tartalmi, akár más önértékre gondolunk. Még határozottabban fogalmazva ezt az állítást, a kommunikációs stratégiák állnak párbeszédben, illetve versenyben egymással, és nem a művek.

ELLENSZÉLBEN ÉS VIHAROKBAN

Mindennek alapja, hogy az egész irodalmi folyamatot sokkal nagyobb információs zaj veszi körül, mint korábban, és ennek következtében nemcsak azt választjuk ki nehezebben és bizonytalanabban, hogy számunkra mi értékes, de még azt is, hogy mi fontos. 2015-ben némi naivitással még gondolhatták az irodalommal foglalkozó, mondjuk, lapszerkesztők, hogy nagyjából átlátják az alkotók egész mezőnyét, és ezért egymással összehasonlítva egyben tudják értékelni az alkotói teljesítményeket. Mára ez lényegében nem megvalósítható. Maga az online tér sem teszi lehetővé a kiemelkedő művek számon tartását, gravitált alapú sűrűsödést, és a mennyiségi átlátás lehetőségét sem. Ebből pedig az következik, hogy azok az intézmények, amelyeknek valamiféle kánonalkotáson keresztül véleményét kéne mondani a most születő irodalomról, illetve ezt a véleményt tolmácsolni kellene a befogadók felé, nehezen tudják ellátni a feladatukat. Ennek egyik legfőbb oka, hogy nem tudják saját hangjukat kierősíteni az egymás mellett hallható számtalan és nagyon sok esetben inadekvát, hiteltelen hang közül.

Hozzá kell tenni ehhez, hogy azok az intézmények, az irodalom intézményei, amelyek a „nagy egész működtetéséért” valamilyen formában felelősek – így például a recepciót jelentősen meghatározó felsőoktatási intézmények, a művészeket egybefogó intézmények, mint az MMA vagy az írószövetségek, az újabb generációk integrálásával foglalkozó intézmények, például a Petőfi Kulturális Ügynökség, a Kárpát-medencei Tehetséggondozó Intézet –, az átalakuló helyzetre elsősorban bezárkózással, saját védműveik megerősítésével válaszoltak. Az intézmények a berkeken belül került emberek és művek házon belüli recepciójának, értékelésének, elismerésének ügyét segítették elő, tehát éppen nem az átalakuló kulturális élet ritmusát és meghatározottságait vették tekintetbe, hanem azoktól elhúzódva, a régebbi módokat rögzítve, bebetonozva folytatták életüket. Már ez önmagában elegendő volt ahhoz, hogy az irodalom iránt általánosságban véve csökkenjen az érdeklődés, hiszen kevésbé tudott kifelé, az online tér tágas-

ságában interakcióba lépni. Másrészt maga az irodalom nem tudta elmondani, hogy saját működés módjának preferenciái miért fontosak. Tehát miért fontos, illetve miért fontosabb az olvasás, a könyvekben megjelenő világok megismerése, mint a metaverzum feltérképezése, az oda történő belépés, az ott élni tudás.

Ebből fakadt az is, hogy a befelé zárkózó intézmények egyre inkább egy számban is jól mérhető és artikulálódó teljesítménykényszert erősítettek meg. Jó alkotónak a sokat teljesítő alkotók számítanak az időszak végére. Meghatározott ritmusban kiadni könyveket, „jelen lenni”, „láthatónak lenni” – ezek a fő jelszavak, amelyek keretezik 2025-ben az irodalmi életet. A gyors, kényszeres munkának viszont megvan az a hátulütője, hogy sem tematikailag nem tudtak az irodalmi szerzők olyan műveket alkotni, amelyek igazán eltalálták volna a közönség ízlését, sem nyelvileg nem sikerült olyan regisztereket kialakítani, amelyek dominánsak, szerethetők lennének a nagyobb közönség – tehát nem csak egy-egy zártabb közösség – körében, vagy amelyek esetleg még alakítói is lehetnének annak. Azért baj, hogy a társadalmi változások, összefüggések, viszonyok különböző, az irodalom területén érvényes bemutatása, végiggondolása elmaradt, mert ez tünete annak, hogy nem tudjuk, nem látjuk pontosan, mi történt velünk az elmúlt évtizedekben, mondjuk, 1990-től. Nem értjük, és ezért nem is tudjuk témaként, magánbeszéd vagy közbeszéd témájaként mások – például a közönség – számára megfogalmazni. Az olvasóközönségben ezért a csalódottság érzése erősödhet meg.

BŐSÉGBEN ZAVAR

Ám eközben kialakultak és megerősödtek irodalmunkban olyan zsáner- és szórakoztató műfajok, amelyek korábban csak elvétve, rétegesen, hézagosan voltak jelen. Felnőtt egész gyerekirodalmunk, szerzőkkel, könyvkiadókkal, brandekkel, és a magyar szerzők young adult művei is számosak. Sőt, a krimi (thriller), fantasy műfajában is egyre bővülő területekkel találkozunk itthon. Nem beszélve olyan, részben már határterületnek számító műfajokról, mint a képregény. Ezeknek az új műveknek és területeknek a befogadási módokat meghatározó recepciója már nem a hagyományos intézményi keretekben zajlott – tehát például a szokásos kritikák születtek volna meg a művekről, majd az oktatás is beépítette volna saját korpuszába azokat, ajánlatot téve a befogadás módjára –, hanem az egyes közösségek alakították ki a maguk sokszor bármiféle esztétikai, tartalmi, művészeti vagy kulturális szegmensektől független befogadási módjukat. Ezek így aztán nem is tudtak szervekedni az oktatási folyamatokban, ennek következtében például a magyar közoktatásban csak elvétve és nagyon szórványosan lehet találkozni olyan megoldásokkal, amelyek a diákok számára megmutatják, hogy miként olvassák, értelmezzék, értékeljék a körülöttük születő és alapvetően az ő életkörülményeikről szóló irodalmat. Egy másik szempontból élesen megfogalmazva ezt, az alsó- és középfokú iskoláinkban arra tanítjuk a tanulókat, hogy miként olvassák a 19. és 20. századi irodalmat, de ebből egyáltalán nem következik, hogy miként olvassák az őket most körülvevőt. Tehát mit kezdjenek a trauma-irodalommal, a generációs irodalommal, egyes műfaji darabokkal, mint a *Harry Potter*-könyvek vagy a skandináv krimik, a romantikus thrillerek, a disztópikus művek. Nem adunk eszközöket a kezükbe ezekhez a szövegekhez. Ebből természetesen következik, hogy irodalom helyett a tartalomgyártók és tartalomszolgáltatók más produktumaihoz fordulnak. Még inkább hard core módon fogalmaz-

va: 2025-re egyértelműen kiderült, hogy a mai kulturális és mediális környezet kényszeríti bele a fiatalokat, hogy az irodalom helyett másfelé forduljanak.

Látnunk kell persze ebben a helyzetben azt is, hogy a piaci alapon működő és saját versenypozíciójukat remekül kihasználó tartalomgyártók és -szolgáltatók sokkal előnyösebb helyzetben vannak mind anyagi, mind közönségelérési, mind stratégiai tekintetben. Felvenni ezt a versenyt az irodalom bármely intézményének nagyon nehéz. De nem lehetetlen. Ebből kell kiindulni minden olyan gondolatnak, amely irodalmunk jövőjéről szól. Szükséges megtalálni azokat az utakat, csatornákat, területeket, ahol a verseny felvehető akár az oktatás, akár az irodalmi intézmények működésének területén.

MIK A FOLYÓIRATOK LEHETŐSÉGEI?

Az irodalmi folyóiratok működésének a következő előnyei vannak:

1. gyorsan tudnak reagálni a változó kulturális, társadalmi helyzetre, sokkal gyorsabban, mint a nagyobb és szabályozásokkal jobban megkötött intézmények. Ennek következtében gyorsabban tudják érzékelni az új változásokat, esetleg problémákat, és gyorsabban tudnak megoldást találni rájuk

2. nagy és különféle személyekből álló szerzőbázissal dolgoznak együtt, így megvan a lehetősége, hogy bármely felmerülő kérdés átgondolása több szempontból történjen meg

3. a nagy tartalomgyártóknál, tartalomszolgáltatóknál sokkal nagyobb perspektívában tudják átlátni a kultúra egész területét, nem zárja be őket egy vagy két piaci szegmens uralásának szándéka, mint amely motiváció elsődlegesen vezeti a piaci résztvevőket

4. a folyamatos produktív, interaktív működésben könnyebben tudják érzékelni, észrevenni a változásokat, amelyek a nagyobb léptékű elemzések számára nem annyira jól látszanak

Ezek az előnyök egy nagyon fontos pozíciót biztosítanak a folyóiratok számára, amelyeket a befogadó olvasóközönségben tudatosítani szükséges. Napjainkban az online térben bármilyen hamis, valótlan információ terjedni kezdhet, mert egyrészt az MI által a valósághoz teljesen hasonló mintázatú kép lehet az információ alapja, másrészt a hírt generáló forrás pillanatok alatt nyom nélkül eltűnhet a világhálóról. Kiemelkedően fontos szerepe van ezért a folyóiratoknak, amelyek éppen működésükből adódóan folyamatosan vannak jelen a kulturális térben, és sem eltűnni nem fognak, sem valótlan alapon álló információt nem generálnak, mert így működésük válna lehetetlenné.

Kétségtelen természetesen, hogy ehhez egy olyan kiszámítható anyagi alap szükséges, amely lehetővé teszi mind a politikai befolyástól, mind a kattintásszám-vadász kereskedelmi irányú módtól mentes működést. Magyarország esetében több, egymással párhuzamosan létező és ezért a különböző kulturális kérdéseket többféle módon értelmező folyóirat megléte a kívánatos.

HÁZUNK TÁJA

Mit tehet ebben a helyzetben a Kortárs? Elsősorban koncentráljunk minden erőnket, hogy folytatni tudjuk a működésünket. Ezen túl igyekszünk nyitottak lenni

a kultúra változásának minden irányában, akár tartalmi, akár közvetítési-átadási területen jelentkezik, s mindezt úgy, hogy megtartsuk azokat az értékeket, amelyeket magáénak mondhat a folyóirat. Olyan új témákat vonunk be, amelyek régebben nem vagy nem így voltak jelen kulturális szemléletünkben. Ilyen például a játék témája és annak különféle változatai, akár a hagyományos társas-, akár a szerep-, akár a videojátékokra gondolunk. S nemcsak azért fontos beemelni ezeket a témákat a folyóiratba, mert nagyságrendileg sokkal többen vesznek részt ilyen játékokban, mint ahányan rendszeresen olvasnak Magyarországon, hanem azért is, mert ezeken a területeken sok olyan új jelenség, összefüggés képződik meg, amelyek a kultúra általános befogadására is visszahatnak, már csak a mennyiségi jellemzőnél fogva is.

Ilyen témánk a gyerek- és ifjúsági irodalom, amelynek azért kell kitüntetett szerepet szánni, mert a következő generációknak a könyvhöz, az olvasáshoz, a könyvekben megéppülő világokhoz való viszonyát ez az irodalom határozza meg, már attól a kisgyerektől, amikor a szülő először ad könyvet gyereke kezébe. És nem tabletet vagy digitális eszközt.

Kiemelten fontos, hogy a kultúra átadásának intézményeivel és magával az átadás folyamatával is foglalkozzunk. Leginkább azért, mert itt látható a legnagyobb szakadék a jó szándékú elvek és a megvalósuló gyakorlat között, s ebben a viszonyban sokszor a gyakorlat válik domináns és nem előrevivő tapasztalattá. Az egész oktatási és kultúraátadási rendszert megváltoztatni egy csapásra nem lehet, de meg tudjuk tenni a pozitív, előremutató tendenciák kiemelését, és bírálhatjuk azokat a folyamatokat, amelyek inkább hátráltatják az oktatás működését.

Mindezen tartalmi célok mellett igyekszünk a medialitás területén is szélesíteni a Kortárs platformját. A print mellett létezik a Kortárs Online szerkesztősége és portálja, teljesen más tartalommal. Elkezdtünk egy podcastsorozatot is Közös nevező címmel. Több úton, több csatornán keresztül igyekszünk közelebb lépni a közönséghez, és bevonni őket az értékőrző, értékteremtő munkába.

Máskor, máshogyan talán könnyebb lenne. Például 1836–1846-ig, vagy akár 1867–1877-ig. Nehéz megállapítani. A mából visszatekintve úgy tűnik, mintha akkor a világ lassabban fordult, lassabban változott volna. De lehet, hogy ez illúzió, s akik akkor éltek, éppen ugyanúgy egy radikális, erős változásfolyamatban érezték magukat, ahol az instrumentális és eszmei vonatkozások egymást felpörgető módon hatottak a világ átalakulására.

Az mindenesetre biztos, hogy nekünk most kell alkotni, dolgozni, a mai viszonyok között kell kialakítani a lap struktúráját, hiteles, érdekes tartalmát. Erre készülünk idén is, amikor Jókai-évforduló lesz, egy oktatás jövőjével foglalkozó blokkot is készítünk, Szilágyi István prózaírására is emlékezünk, és több alkalommal szólunk a gyerekirodalommal kapcsolatos kérdésekről is.

Folytatjuk, jobbat nem tehetünk.